



ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՕՏԱՐ ՊԱՏՎԻՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՇՎԵԴԱԿԱՆ ԺՈՒՌՆԱԼԻՍ ՊԱՐՈՆ ՅՈՐԱՆ ՇԻԼԴԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մի քանի օր Հայաստանում հյուր եղավ «Սովետական դադրադետ» թերթի աշխատակից, փիլիսոփայության դոկտոր Յորան Շիլդեր, որը Սովետական Միություն է այցելել ՍՍՌՄ Կոլտուրայի մինիստրության հրավերով:

Հայաստանում եղած ժամանակ պարոն Յորան Շիլդեր դիտեց ռեսպուբլիկայի մայրաքաղաք Երևանը, ծանոթացավ քաղաքի ճարտարապետությանը, նրա բազմաթիվ նորակառույցներին:

Շվեդական ժուռնալիստը այցելեց Մատենադարանը, Օպերայի և բալետի պետական թատրոնում լսեց «Անուշ» օպերան, Հայֆիլհարմոնիայի համերգային մեծ դահլիճում ներկա գտնվեց «Պեր Գյոմետ» գրական-երաժշտական կոմպոզիցիայի կատարմանը: Նա դիտեց 1953 թվականի ռեսպուբլիկական գեղարվեստական ցուցահանդեսը: Ծանոթանալով հայ ժողովրդի ժամանակակից կոլտուրային և արվեստին, պարոն Յորան Շիլդեր մեծ հետաքրքրություն հանդես բերեց նաև դեպի հին կոլտուրայի հուշարձանները: Այդ նպատակով նա եղավ Զվարթնոցում և էջմիածնում, որտեղ դիտեց հին հայկական ճարտարապետական արվեստի հուշարձանները:

Երևանից մեկնելուց առաջ պարոն Յորան Շիլդեր խնդրեց մամուլում հրապարակել Սովետական Հայաստանում իր ստացած տպավորությունները:

— Ես համոզվեցի, որ Հայաստան են այցելում սկանդինավյան շատ դելեգացիաներ: Այդ փաստի համար կարելի է շատ պատճառներ գտնել: Դրանցից մեկն այն է, որ Հայաստանի արվեստը մեզ ավելի է հայտնի և մենք դնահատում ենք այն. մյուս պատճառն այն է, որ մենք լավ ծանոթ ենք և հասկանում ենք միջնադարյան ճարտարապետական արվեստի նշանակությունը: Վերջին ժամանակներս մենք համոզվեցինք նաև այն բանում, որ Հայաստանի արվեստը զարգանում է, և իմ խոսքերի հաստատումն են հանդիսանում կոմպոզիտոր Խաչատրյանի ստեղծագործությունները, որոնք նա նախել է մարդկությանը:

Բայց Հայաստանը միայն արվեստով չի պրավում մեզ: Մենք ինքներս փոքր ազգերի ներկայացուցիչներ ենք: Մեզ զբաղեցնում է Հայաստանի ճակատագիրը, այն փոքր ազգի, որը երկար ժամանակների ընթացքում դաժանորեն հալածվել և չի ունեցել հավասար ազգի վիճակ: Բայց, այնուամենայնիվ, այդ ռեսպուբլիկան լիակատար անկախություն է նվաճել և հնարավորություն ստացել պրոգրեսիվ կերպով զարգանալու համար: Հայաստանը գրավում է կոլտուրական և տեխնիկական տեսակետից աշխարհի դարգացած որևէ այլ ազգության հավասար տեղ:

Իմ այստեղ եղած ժամանակ ես հիացմունքով էի հետևում, թե որքան շատ բան է կատարված Հայաստանում կարճ ժամա-

նականիջոցում: Ամենից առաջ ինձ հիացրեց ճարտարապետների աշխատանքը՝ թե՛ նրանից հատակագծման, թե՛ բնակարանային բուն շինարարության առումով: Նրանք գտնվում է գեղապիւ վայրում, բլուրների միջև, որը մեծ համություն ունի օգտագործվում է ճարտարապետների կողմից: Քաղաքը աչքի է զարնում ինքնատիպ յուրօրինակությամբ և նույնիսկ ինտիմությամբ: Քաղաքը մոտավորապես քաղաք է, բայց նա չունի այն ճնշող մոտոմենտալությունը, որը բնորոշ է, ավելի շուտ, ամթերի հատակագծի, սիմետրիա և պերսպեկտիվայնություն ունեցող քաղաքների համար:

Իսկ ինչ վերաբերում է շենքերի ճարտարապետությանը, ապա ես գտնում եմ, որ ժամանակակից հայ ճարտարապետական արվեստը շատ բան է վերցնում իր անցյալ անխառն և վսեմ արվեստից: Սա հիացած եմ նաև գեղեցիկ և հազվագյուտ շինաքարով, որ իրենց տրամադրության տակ ունեն ճարտարապետները, և քարի վրա փորագրողների արվեստով, որոնք կերտում են ապշեցուցիչ դրվագազարդեր և ռելիեֆներ:

Արդեն ճարտարապետի տանը ինձ դուր եկան նկարիչ Սարյանի երկու պորտրետները: Իսկ երեկ ինձ շատ հաճելի եղավ այցելել նկարիչների գործերի ցուցահանդեսը և Պետական պատկերասրահը: Արևմտաթի մարդու համար այդ գեղանկարչությունը որոշ չափով սահմանափակ է թվում, որը կարելի է վերագրել ռեալիստական ծրագրին, բայց գոյություն ունեցող սահմանների շրջանակում ես տեսա ստեղծագործության այն մեծ հարստությունը և տաղանդավորությունը, որը չի ժխտում Ախթալայի եկեղեցում անցյալում աշխատած նկարչի տրագիկաները:

Ինձ առանձնապես հիացմունք են պատճառել Մ. Հովսեփյանի գրաֆիկ գործերը, ինչպես նաև Իսաբեկյանի նկարները, որոնք սոցիալական են ռեալիզմով և արտացոլում են իսկական պատմական իրադարձություններ:

Ներհամարդ նկարիչ է. Մկրտչյանի մոտ գտնում եմ անհատական և ինքնատիպ շատ գծեր:

Սա բերեցի այդ անունները այն պատճառով, որ իմ ուշադրությունը կենտրոնացրի այդ նկարիչների նկարների վրա. սակայն վստահությամբ կարելի է ասել, որ մյուս նկարիչներից շատերը ևս ունեն անգուղական ընդունակություններ:

Սա ունեմ այլ, շատ ուժեղ տպավորություններ, բայց նրանք այժմ չափազանց ցաքուցրիվ են այն արագ տեմպի պատճառով, որով ես ծանոթացա Հայաստանին:

Սա եղա Արզնիում: Ինձ ջերմ ընդունելություն ցույց տրվեց: Ժիշտ է, իմ մեջ այն տպավորությունն առաջացավ, որ ասես թե ես գտնվում էի ոչ թե հարավում, այլ հյուսիսում՝ Նորվեգիայում. փայլում էր հյուսիսային արևը, ամեն բան ծածկված էր ձյունով: Իսկ իսկական հարավային ջերմությամբ ինձ դիմավորեց «Արարատ» տրեստի ներքնահարկը, որտեղ ես ոչ առանց զարմանքի կարողացա տեսնել, որ Հայաստանը պատրաստում է ամենաբարձրորակ գինիներ: Ոչ իտալիայում, ոչ էլ Իսպանիայում ես չեի խմել այդպիսի հիանալի մուսկատ:

Վերջում ես ուզում եմ ասել, որ Հայաստան կատարած իմ այցելությունը իմ մեջ խորացրեց խաղաղ, ստեղծարար այն աշխատանքի տպավորությունը, որ կատարվում է Սովետական Միությունում և որը աչքի է զարնում այնպիսի փոքր ազգային ռեսպուբլիկայում, որպիսին է Հայաստանը, որը լի է աշխատելու ցանկությամբ և հարուստ է իր ազգային տաղանդներով: Ձեռք բերած արդյունքներով ռեսպուբլիկան պարտական է կենտրոնական Սովետական կառավարության կողմից ցույց տրվող մեծ օգնության և լիակատար փոխըմբռնման:

(«ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ», 7 հունվարի 1954 թ.)

ԻՄ ԶԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԵՊԻ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՄ ՏՊԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ*

Բրիգիլիայի խաղաղության կողմնակիցների մի ամսոանալի ժողովում, ես, Բիշարք դեբեգասիների թվում, ընտրվեցի որպիսի իմ երկրի ներկայացուցիչ՝ Վիեննայի խաղաղության կոնգրեսին:

Այսպիսով, մի օր սկսեցի ճանապարհորդել դեպի Ավստրիայի մայրաքաղաքը: Այդ ճանապարհորդության ընթացքում բարեկա-

մական ցույցերը անհամար էին և, առաջին անգամ իմ կյանքում, ես հասկացա, թե ինչ կարող է անել մարդկանց փոխըմբռնումը:

Ժողովուրդների խաղաղության Կոնգրեսի փակումից հետո, մեր դեբեգասիայի ղեկավարը մեզ հայտնեց, որ Սովետական Միության խաղաղության կողմնակիցների Կոմիտեն մեզ հրավիրում է բարեկամական այցելություն կատարել դեպի սոցիալիզմի հայրենիքը:

*) Թարգմանված է Բուենոս Այրեսում իսպաներեն լեզվով լույս տեսնող «Երեան» թերթից:

Այս լուրը մեր բոլորի կողմից ընդունվեց խանդավառությամբ, քանի որ այդ այցելությունը հնարավորություն կտար մեզ ճանաչելու մի նոր կուլտուրա:

Ճանապարհորդությունը կատարեցինք զնացքով, Հունգարիայի միջով, որտեղ, մի քանի կայարաններում, մեզ ընդունեցին ծաղիկներով և երաժշտությամբ: Մենք անշափ դո՛հ էինք համակրանքի այդ ցույցից:

Մոսկվայում մեզ դիմավորեցին հաղաղության պաշտպանության կոմիտեի անդամները և մի քանի թարգմանիչներ: Մովսեսական մայրաքաղաքի առաջին տպավորությունը մեզ համար տարօրինակ էր, որովհետև նրա ճարտարապետությունը տարբերվում էր մի-րինից: Սակայն կամաց-կամաց սկսեցինք վարժվել:

Մոսկվայում մնացինք մոտ տասը օր, որտեղ առիթ տնեցանք այցելելու համալսարանի ճարտարապետական հոլակապ աստամբլը, որն ավարտվելու վրա էր: Այցելեցինք նաև մի շարք սպորտավումներ, կուլտուրայի տներ, կինոթատրոններ, օպերայի և բալետի թատրոն: Ամենուրեք մեզ ընդունեցին ջերմորեն: Այդ ջերմության մի մասը, հատկապես իմ մաշկի գույնի պատճառով, ինձ էր վերաբերում:

Մոսկվայում ստեղծեցի շատ բարեկամություններ, որոնց մեջ ինձ համար ամենահաճելին եղավ կինոթատրոնի դերասանուհի, դեղեցկուհի Քամարա Մակարովայի հետ իմ ծանոթությունը («Քարե ծաղիկ» կինոյի փերին), որն ինձ նվիրեց այդ փերիի մի արձանիկը:

Այնուհետև զնացինք Լենինգրադ, որտեղ ականատես եղանք ժողովրդական մի մեծ տոնի. տեսանք ձմեռ պապին՝ պիոներների պալատում և նոր տարվա տոնակատարությունը՝ պրոֆմիտբյան պալատում: Այդ վայրերում հավաքվել էին մեծ թվով երիտասարդ և հասակավոր մարդիկ, որոնք պարտավ էին և երգում ժողովրդական գեղեցիկ երգեր:

Մեր այցելած այս երկու մեծ քաղաքները տնեմ լայն, մաքուր և ծառազարդ փողոցներ: Ժողովուրդը շատ կենսադաշն է, մթերային խանութներն ու, առհասարակ, խանութները միշտ լի են գնորդներով: Մի օր ուրախացանք, երբ իմացանք, որ այցելելու ենք Մովսեսական Հայաստան: Առանձնապես ես շատ ուրախացա, որովհետև ես իմ երկրում ճանաչում եմ շատ հայերի, որոնք բոլորն էլ իմ բարեկամներն են, և ես առիթ կունենայի, վերադարձիս, նրանց հայրենիքից լավ լուրեր տանելու:

Նստեցինք ինքնաթիռ՝ դեպի Երևան: Մի քանի ժամից արդեն իջանք փոքր, բայց լավ սարքավորված մի անբողբոմսում:

հաղաղության պաշտպանության Հայկական ռեսպուբլիկական կոմիտեն մեզ ընդունեց ծաղիկներով և ջերմագին ողջուններով, որոնք թարգմանիչին մի թարգմանչի կողմից, որը կատարյալ տիրապետում էր պորտուգալերենին: Նրա անունը Հակոբ Բազարյան էր, ժուռնալիստ, որ երկար տարիներ բնակվել է Բրազիլիայում և մեզ շատ լավ էր ճանաչում: Այնքան հեռու երկրում մի ծոռոթի հանդիպելու այս անակնկալը մեր Հայաստան այցելության ամենահաճելի մոմենտը եղավ:

Մեզ տեղավորեցին մի շատ լավ հյուրանոցում, մաքուր սենյակներով, առատ և սննդաբար ուտելիքներով: Երևանում ձմեռ էր, փողոցները սպիտակ էին: Ձյունն անընդհատ մազում էր: Լավ գիշերները (որոնց համի հետ չի կարող բաղդատվել մեզ ծանոթ որե՛կ մի փնի) հաճույք էին պատճառում մեզ և բացում ախորժակը:

Հաջորդ օրը սկսեցինք մեր այցելությունները: Սկզբում քաղաքի ճարտարապետությունը տարօրինակ թվաց մեզ՝ իր արևելյան ոճի պատճառով: Բայց ինչպես Մոսկվայում, այնպես էլ այստեղ, շուտով վարժվեցինք: Քաղաքի բոլոր փողոցները զարդարված են ծառերով, բայց ձյունի պատճառով նրանք կորցրել էին իրենց բնական դուրսը:

Աշխատավորների տները բոլորն էլ շատ լավ կահավորված և հանդստավետ էին:

Հայ ժողովուրդը շատ ուրախ և հաղորդական ժողովուրդ է: Ես անմիջապես բարեկամացա: Չեմ կարող մոռանալ մեզ տանող-բերող ավտոբուսի շոֆերին՝ իր մեծ բեղով և անկեղծ ժպիտով: Նա ինձ ամերիկացի էր կարծում և դրա համար էլ անընդհատ հարցնում էր Հյուսիսային Ամերիկայի մեծ երգիչ և առողջ Պոլ Ռոբսոնի մասին:

Հայաստանում անցկացրած օրերի ընթացքում ես ապրեցի իմ կյանքի ամենաերջանիկ մոմենտները: Երբեք չեմ կարող մոռանալ այդ ժողովրդին՝ այնքան փուլտուրական և ընկերական, որն ամեն ինչ արեց, որպեսզի մեր անցկացրած օրերը լինեն տպախ և արդյունավետ:

Եթե գրելու լինեի այն ամենի մասին, որ ես դիտեցի և սովորեցի այնտեղ, հարկավոր կըլինեի շատ տողեր լցնել:

Ամփոփ՝ Երևանը արդիական մի քաղաք է՝ փրտվյալ ձևեր բերած բոլոր նվաճումներով, լայն և մաքուր փողոցներով, ամենաառաջավոր փրտվյալ հիմնարկներով, համալսարանով, արվեստի Բանգարանով, գրադարաններով, նոր և հանգստավետ կինոթատրոններով, օպերայի և բալետի թատրոնով և այլն, որոնց հաճախողների թիվը միշտ բարձր է:

Հայ ժողովուրդը, ինչպես նաև Սովետական Միության բոլոր ժողովուրդները, ծառայի են միշտ ավելին ու ավելին իմանալու նրիտասարգություն ճանաչող մեծամասնությունը զբաղվում է սպորտով՝ շատ լավ սարքավորված ակումբներում, մեծ թվով մարզիչներով:

Ուզում եմ ընդգծել, որ այն ակումբում, որտեղ զբաղվում էին մարմնամարզով և բռնցքամարտով, ես ծանոթացա շատ լավ պատրաստված մի քանի ընկերների հետ: Մարզիչները առաջին կարգի մասնագետներ են: Ես բարեկամություն հաստատեցի Հելսինկիի օլիմպիական խաղերի մարմնամարզի հանրահայտ չեմպիոն Հրանտ Շահինյանի հետ:

Այցելեցինք մի քանի թանգարաններ, կիսնոսեր և թատրոններ: Սակայն ամենատարվորիչը, հոգիչը կոլտնտեսության այցելումը եղավ: Այնտեղ կաղմակերպեցին մի մեծ խնջույք և հրավիրեցին մեզ հայկական պարի, որը մենք պարեցինք մեր սամբայի նման:

Մեր այցելած կոլտնտեսությունը ուներ հնարավոր բոլոր սարքավորումները՝ ամբողջովին էլեկտրիֆիկացված, ուներ մի քանի տրակտորներ և արդիական մեքենաներ իր դյուլատնտեսության համար, նախնական և միջնակարգ դպրոցներ, ակումբներ և ամենօրյա կինոներ, հիվանդանոց, գրադարան և այլն:

Մեր ուղադրությունը դրավեց այն հանգամանքը, որ մեծ թվով կոլտնտեսականներ կրում էին Սոցիալիստական Աշխատանքի Հերոսի ոսկե աստղեր, որ նրանք ցույց էին տալիս մեծ հպարտությամբ:

Անդանը հարուստ էր համեղ ուտելիքներով, իսկ խմիչքները այնքան քաղցրահամ, որ իրենց նմանը երբեք չենք խմել:

Այցելեցինք նաև կրոնական քաղաք հաղարամյա էջմիածինը, որտեղ տեսանք ամենահետաքրքիր հիշատակներ հայ ժողովրդի պատմությունից:

Ինչ արտամագրված տեղի և ժամանակի սղոսկյան պատճառով ես ուզում եմ իմ ընթերցողներին հաղորդել այն եղբայրացությունները, որ ես հանեցի Սովետական Միություն այցելելուց:

Այնտեղ չկա խտրականություն ո՛չ ցեղի, ո՛չ դուրսի և ո՛չ էլ կրոնական հավատքի նկատմամբ: Ժողովուրդը զարգացած է, և կողմնակից խաղաղության: Բոլորն էլ աիրում են աշխատել և ձգտում են առաջ: Կրթությունը անխտիր է և բոլորի համար մատչելի: Ուտելիքն ու խմիչքը առատ է, գինիները, կոնյակները ու այլ խմիչքները անմրցելի են:

Ես երբեք այնքան ուժեղ չեմ գրացել կյանքը ապրելու քաղցրությունը, որքան Սովետական Միությունում:

Վերջացնելով, ուզում եմ հայտնել իմ շնորհակալությունը այն բոլոր սովետական քաղաքացիներին, որոնք ինձ պարգևեցին այդքան երջանիկ մոմենտներ, և ցույց տվեցին, որ բոլոր մարդիկ և զորայր ենք միմյանց և շատ լավ կարող ենք ապրել փոխըմբռնման խաղաղ աշխարհում:

ՌՈՄԵՆ ԲԱՐԲՈՋԱ

Վիեննայի խաղաղության կոնգրեսի
Բազիլիական դելեգատ,
Բազիլիայի բոֆի չեմպիոն

1953 թ. մարտ-ապրիլ, № 51—52

(«ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ամսագիր,
1954 թ. № 1)

ՏՊԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Իտալիայի և Սովետական Միության («Իտալիա-ՍՍՄԻ») միջև Կուլտուրական կապի ընկերության խտրական դելեգացիան հնարավորություն ունեցավ որոշ ժամանակ լինելու Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկայում և մոտիկից ծանոթանալու տեղի շինարարական աշխատանքին, տնտեսությանն ու սոցիալիստական մի քանի նվաճումներին: Դելեգացիան ինքն էր ցանկություն հայտնել այցելելու Սովետական Միության հարավային ծայրամասի մի որևէ ոնսպորտիկա, այն նկատառումով, որ Սոցիալիստական ռևոլյուցիայից առաջ տրտեսապես հետամնաց ցարական Ռուսաստանի հարավային շրջանների տնտեսական վերելքի հարցը առնչություն ունի Իտալիայի հարավի ներկա տնտեսական հետամնացության հարցի հետ:

Իտալական դելեգացիան այսօր վստահությամբ կարող է ասել, որ Սովետական Հայաստան կատարած իր այցելությունը շատ ուսանելի եղավ դելեգացիային հետաքրքրող հարցերի տեսակետից, հատկապես այն հարցերի տեսակետից, որոնք պաշտպանվել են իտալական դեմոկրատական և պրոգրեսիվ ուժերի կողմից՝ իտալական հարավի հարցի շուրջը: Իտալիայում բացված միջնադարյան ժամանակ:

Այստեղ ես կխոսեմ մեր այցելութեան մասին այն տեսանկյունից, որը առավելապես կապված է Սովետական Հայաստանի հասարակական ու տնտեսական կյանքի հետ, և հատկապես այն տպավորությունների մասին, որ մեզ վրա թողել են մեր այցելած մի քանի արտադրական և տնտեսական կենտրոնները՝ Սեանա լճի հիդրոէլեկտրակայանը, Արևշատի Միկոյանի անվան կոլտնտեսությունը, Ժամացույցի գործարանը Երևանում, ռեսպուբլիկայի մայրաքաղաքի բնակարանային շինարարության աչքի ընկնող վայրերը։ Սրանք բոլորը մի նոր աշխարհի, սոցիալական և տնտեսական կյանքի մի նոր կազմակերպության բազմակողմանի արտահայտություններ են և հաստատում են այն փաստի, որ Հայաստանի տնտեսական հետամնացությունից լուրջ մի հեռավոր հիշողություն է մնացել նրա բնակիչների մի մասի մեջ։

Ահա օրինակ Կովկասյան մեծ լճից սնվող հիդրոէլեկտրակայանը. մենք այնտեղ հասանք ավտոմոբիլային մի երկար, հաճելի և գեղեցիկ ճանապարհով, որը անհետսնում է նախակովկասյան սարահարթի ձյունապատ լեռների միջով։ Մենք, որ հետաքրքրվում էինք ՍՍՄՄ-ի կյանքի ամեն մի երևույթով, ուշադրությամբ դիտում էինք այն պեյզաժը, որ շատ նմանություններ ուներ Իտալիայի ապենինյան և ալպյան պեյզաժի հետ։ Բայց բնության այդքան նմանությունը մեզ չէր արգելում տեսնելու այն նորը, որ ներկայանում էր պեյզաժի ընդհանուր ֆոնի վրա, ինչպես, օրինակ՝ ալպյան բարձունքների վրա հողի ինտենսիվ մշակությունը, տարբեր լարման էլեկտրահաղորդման գծերի խիտ ցանցը, բոլոր գյուղերի տնտեսապատկեր էլեկտրիֆիկացումը և, մասնավորապես, տրակտորների առկայությունը այնպիսի գոտիներում, որպիսի գոտիները Իտալիայում հետամնացության տեսակետից մրցակից չունեն։

Գիտեինք, որ սարահարթի երկարությամբ և լայնությամբ անցնող էլեկտրահաղորդման գծերը կենսական սնունդ են մատակարարում Երևանի ամբողջ արդյունաբերական և դյուղատնտեսական շրջանին, ինչպես առում ենք Իտալիայում, այդ էլեկտրահաղորդման գծերը «այցեւորման» էին այն մեծ հիդրոէլեկտրակայանի, որ դնում էինք տեսնելու Ահա և հիդրոէլեկտրակայանը, վեհ իր շինությունների խառնությամբ և իր սարքավորումների բազմազանությամբ։

Հիդրոէլեկտրայի դիրեկտորի հետ մեր ունեցած հանդիպումը, բայց սպառիչ զրույցի ժամանակ մեզ զարմացրեց, թե ինչպես այդքան սակավամիջով մարդիկ կարող էին ղեկավարել այդպիսի բարձր կարողություն և տնտեսական մեծ կարևորություն ունեցող մի էներգետիկ կայան։ Դա ևս հիդրոէլեկտրայի առ-

դիականությունը հաստատող մի փաստ էր, իսկ երբ եղանք հիդրոէլեկտրայի ընդհանուր ղեկավարման սրահում, տուրբինների շարժումը և էներգիայի ուժգին հոսքը ցույց տվող լույսի ազդանշանների առջև, զարմանալի կերպով հիշում ենք Լենինի խոսքերը էլեկտրիֆիկացիայի մասին։ Մեզ հետ էին կայանի երեք տեխնիկները, դիրեկտորը, և գիտեինք, որ զտնվում էինք ղեկավարման կարինում մի մեծ հիդրոէլեկտրայի, որի տարեկան արտադրությունը քիչ է պակաս ամբողջ հարավային Իտալիայի էներգիայի տարեկան ամբողջ սպառումից։

Իսկ հարավային Իտալիան ունի 17 միլիոն բնակիչ, այսինքն 11 անգամ ավելի, քան Հայաստանի բնակչությունը, իսկ փաստն այն է, որ այսօր Հայաստանը ըստ բնակչի տարեկան ավելի էլեկտրական էներգիա է արտադրում, քան Ֆրանսիան և երկու անգամ ավելի, քան Իտալիան։

Ինչու է մեզ ապշեցնում այս փաստը։ Որովհետև մենք միշտ հիշում ենք այն, ինչ որ էր Հայաստանը Սոցիալիստական ռևոլյուցիայից առաջ։ Դեռ այսօր էլ իտալական հանրապետությանը Հայաստանը նկարագրում են իբրև հովիվների երկիր, իբրև շատ հետամնաց «տրանզիտ» երկիր։ Եվ եթե իրականության մեջ այդպես է եղել անցյալում, ինձ զժվար չէ հասկանալ այդ, երբ հիշում եմ այն փիճակը, որ դեռ այսօր ունեն հարավային Իտալիայի որոշ ամբողջական մարզեր, որոնք դատապարտված են «հովիվների երկիր» լինելու փիճակին՝ իտալական ֆինանսական կապիտալի և հողային խոշոր կալվածատիրության միացյալ ճնշման հետևանքով։

«Բայց այս բոլորը Սովետական Հայաստանում այլևս գոյություն չունի», մտածում էինք մենք։ Նայելով էլեկտրահաղորդման մեծ գծերին, տրանս կարծես սկիզբ էին առնում հենց հիդրոէլեկտրայի ղեկավարման կարինից, սնուցելու համար մեծ սարահարթը, արդյունաբերական նոր ձեռնարկությունները, բնակարանային շինարարության նոր կենտրոնները, գյուղատնտեսական նոր ձեռնարկությունները, Արարատի ներքև տարածվող կյանքի և արտադրության ամբողջ մեծ դոնան։

Իհարկե մենք Երևանը չէինք ճանաչում 1922 թվականից առաջ և մեզանից որե՛է մեկը կարող էր մտածել (որոշ մակերեսայնությամբ), որ այն ամենը, ինչ որ այսօր Երևանը պարզում է այցելուին, գոյություն ուներ «նաև առաջ»։ Բայց բավական էր մոտիկից տեսնել այդ շենքերը, այդ գործարանները և համեմատել դրանք քաղաքի մի այլ մասի հետ, որը դեռ գոյություն ունի

շրջակայքի որոշ հատվածներում: Ահա կենտրոնական մեծ հրապարակը՝ Կառավարական շենքով, Պետական թանգարանով, Պրոֆ-միոսկովսկիի պալատով, ահա Ստալինի հիանալի լայն պողոտան, ահա գործող և կառուցող արդյունաբերական մեծ ձեռնարկությունները, ահա քաղաքի մերձակա բլուրի վրա աշխատավորների համար կառուցված թաղամասերը: Իսկ մյուս կողմից՝ ահա այն, ինչ որ մնացել է հին ժամանակվա թաղերից, իրենց նեղ և սղմոտ փողոցներով, իրենց վտանգավոր հարթ կտուրներով:

Կա մի առանձնահատուկ պարագա՝ ով որ անցնում է Արովյան փողոցով, մի որոշ կետի հասնելով, այն տպավորություն է ստանում, որ ընկել է տարբեր քաղաք, եթե ոչ տարբեր աշխարհ: Մինչև որոշ կետ փողոցը եղբոված է այնպիսի արխիտեկտոնիկ կառուցումներով, որոնք ձեռք հիշեցնում են Զենովայի «Կարուճճի»ները կամ Պաբերմոյի «Կատոհին»ները և կամ Ալֆրիդի «Կազբահ»ները. աշտեղից սկսած ձեր աչքերի առաջ բացվում է արդիական և ընդարձակ մի քաղաք, կառուցված սովետական քաղաքաշինության հայտնի չափանիշներին, համապատասխան, այսինքն՝ լայն փողոցներով, առատ ծառատնկումներով և բացառիկ ամբողջաբար վառուցված պալատանման շենքերով:

Ապա գալիս են Երևանի արդյունաբերական ձեռնարկությունները, որոնց ծագման իվականի մասին տարակուս չի կարող լինել: Այդպիսիներից մեկը, ուր մենք այցելեցինք, ժամացույցի գործարանն էր, որը ներկայումս արդեն ժամացույցների և զարթուցիչների օրական բարձր արտադրություն ունի և որը գնալով ավելի կծավալվի:

Դիրեկտորը (խսկապես նոր տիպի մի դիրեկտոր, որը չէր ծածկում իր բանվորական ծագումը) մի լավ ենթարկվեց մեր հարցերի տարափին և ժրատ չեղավ իր բացատրությունների մեջ:

«Իսկ որտեղի՞ց եմ ստանում գումարները»: «Դա արդեն մտնում է պլանով նախատեսված մեր ներդրումների մեջ: Ավելի խոշոր ներդրումների համար (ինչպիսին պահանջում է, օրինակ, գործարանի ընդարձակումը) ֆինանսավորողը կլինի պետությունը»: «Իսկ որտեղի՞ց եմ գտել մասնագետները»: «Սկզբում մասնագետները եկան Մոսկվայի համաժաման գործարանից: Սրանք գործը սովորեցրին այստեղի բանվորներին և հիմա առաջ ենք գնում տեղական մասնագետների ուժերով: Բացի դրանից, ունենք մի դպրոց 200 երիտասարդների համար»:

«Իսկ որքա՞ն են վաստակում բանվորները»: Դա կախված է նրանց անհատական

արտադրությունից: Ահա նրանցից մեկը, որ հմտացել է գործի մեջ. նա 20 տարեկան է և ամսական վաստակում է 2.000 ռուբլուց ավելի»: «Որտե՞ղ եմ վաճառում ձեր արտադրանքը»: «Հայաստանում և սովետական մյուս ռեսպուբլիկաներում: Դա մեզ համար պորբլեմ չի հանդիսանում»:

Այստեղ դարձյալ մենք հիշում ենք Իտալիան, որի համար արդյունաբերական արտադրանքի վաճառքը հանդիսանում է մըշտակա մի պորբլեմ, նրա մեքենայական արդյունաբերության արտադրական կարողության օգտագործման աստիճանը հազիվ 60 տոկոս է և հենց այս օրերին մեքենաշինական արդյունաբերության 10.000 բանվորներ կանգնած են արձակման սպառնալիքի տակ:

«Ինչո՞ւ Հայաստանի գործարանների արտադրանքի վաճառքը քայտուր պորբլեմ չի հանդիսանում»: «Պորբլեմ չի հանդիսանում այն պատճառով, որ Հայաստանի (և ոչ միայն Հայաստանի) բնակչությունը միշտ և ամեն դեպքում, իր արտադրական ունակությունը համապատասխան, ունի գնողական ունակություն»: Այդ մասին շատ պարզ խոսքերով մեզ բացատրություն տվեց Երևանի մի ուրիշ գործարանի (այսինքն արդյունաբերական մասշտաբների հասած դինեգործական գործարանի) դիրեկտորը, երբ նրան պարզում էինք Իտալիայի գինեգործության ծանր ճգնաժամի պատկերը:

Դիրեկտորն ասաց. «Մենք այսօր արդեն արտադրում ենք տարեկան 9 միլիոն լիտր գինի և ունենք միայն մի պորբլեմ, այն է՝ մեզ հումք մատակարարող կոլտոտեսությունների հետ միասին արտադրել միշտ ավելի»:

Այս պարզ խոսքերի մեջ մենք գտնում էինք սովետական փոքր ռեսպուբլիկայի ապշեցուցիչ աճի պատկերը: 1928 թվականին արդյունաբերության բաժինը Հայաստանի ազգային եկամտի մեջ կազմում էր 28 տոկոս, 1940 թվականին արդեն կազմում էր 80 տոկոս, իսկ ներկայումս հասել է 85 տոկոսի:

Դա նշանակում է, որ Հայաստանն այսօր բարձր ինդուստրիալ երկիր է: Արդյունաբերական արտադրությունը, առանձին վերցրած, 1913 թվականին եղած 100 միավորից 1940 թվականին հասել է 2.100-ի, իսկ 1952 թվականին՝ 6.010-ի: Արևմտյան երկրի ոչ մի մարդ չի կարող արձանագրել այդպիսի աճ:

Բայց այդ բնավ չի նշանակում, որ գյուղատնտեսությունը չի զարգացել, ընդհակառակը, Հայաստանի և ՍՍՄՄ-ի ինդուստրիալ զարգացմանը զուգընթաց, զարգացել է նաև գյուղատնտեսությունը: Հայաստանում ներ-

կայումս կա և գործում է 90 ոռոգիչ շրանցք, իսկ մշակելի տարածությունը այսօր 6 անգամ ավելի է, քան նախառեկոյուցիոն շրջանում: Ամեն տարի աճ է արձանագրվում խաղողի, բամբակի, մրգի, հացահատիկի արտադրության ասպարեզում և անասնաբուծության բնագավառում:

Անշուշտ, դա կապված է արտադրության միջոցների (պարարտանյութեր, գյուղատրոտեսական մեքենաներ և այլն) աճի հետ, որպիսիք արդյունաբերությունը կարողացել է ի սպաս դնել գյուղատնտեսությանը: Մենք, իտալացիներս, հնարավորություն ունեցանք այցելելու 1.000 հեկտարից ավելի տարածություն ունեցող մի կոլտնտեսություն (Արևելատի Միկոյանի անվան կոլտնտեսությունը): Մեր հարցերին կոլտնտեսության համակրելի նախագահը տվեց հետևյալ բացատրությունը. 1929 թվականից մինչև 1952 թվականը բամբակի բերքատվությունը, ըստ հեկտարի, 3 ցենտներից հասել է 24 ցենտների, խաղողինը՝ 35 ցենտներից 63-ի: Իսկ մյուս մշակույթների (հացահատիկ, բանջարեղեն և այլն) հեկտարի բերքատվության համար արձանագրվել են թվեր, որոնք նախանձելի կլինեն Արևմտյան Եվրոպայի ամենից ավելի արդիական գյուղատնտեսական շրջանների համար: Այս կոլտնտեսությունում մենք այցելեցինք խոշոր եղջերավոր անասունների և խոզերի համար կառուցվող մեծ գոմերը, տեսանք բամբակի ավտոմատիկ հավաքման համար գործող մեքենաները, բացատրություն խնդրեցինք բերքի տարեկան պլանավորման սխեմայի և պետությանը վաճառվող մթերքի մասին, կոլտնտեսականների վարձատրության պայմանների ու կյանքի մասին: Մենք խոր տպավորություն ստացանք մի առողջ, հավասարակշռված աշխարհի մասին, որը բոլոր պայմաններն ունի շարունակական առաջընթացի համար:

Մենք չպիտի մոռանանք Արարատի ներքև տարածվող մեծ հարթավայրի պատկերը, հարթավայր, որը ինտենսիվ կերպով մշակված է իր ամբողջ ծավալով: Ով որ զարմանում է այն տպավորությունից, որ մենք՝ իտալացիներս ստացել ենք այդ հարթավայրից, կհիշենք, որ 3 միլիոն հեկտարից ավելի իտալական հողեր (որոնք խոշոր կավածածտերի սեփականություն են) թողնված են անմշակ վիճակում կամ վատ են մշակված:

Մի քանի բաներ, որ մենք տեսանք Սովետական Հայաստանում, մեզ ուղղակի ապացույց տվին այն խաղաղ շինարարական աշխատանքի մասին, որ տեղի է ունենում ամբողջ Սովետական Միության մեջ: Այս ամենի մի փոքր մասում մենք տեսանք պլան, ինքնավստահ մի ժողովուրդ, որին ոգևորում է թե՛ աշխատանքը և թե՛ սեփական աշխատանքի պտուղների վայելքը, գերծ է անգործությունից, թշվառությունից, վաղվա նկատմամբ երկյուղից:

Հպարտանալով իրենց շինարարական աշխատանքի արդյունքներով, Երևանի և Հայաստանի ինժեներները, ճարտարապետները, բանվորները և կոլտնտեսականները ունեցել են միշտ մի արտահայտություն, որ մենք երբեք չենք մոռանա.

«Այն, ինչ որ մենք իրագործել ենք, դեռևս միայն մի մասն է այն ամենի, որ պիտի իրագործենք: Վերադարձեք մի քանի տարի հետո՝ և դուք փհիշեք այսօրվա Հայաստանն այնպես, ինչպես մենք այսօր արդեն հիշում ենք 30 տարի առաջվա Հայաստանը»:

ՄԱՐԻՈ ԼԵՆԱ

Իտալական «Տետեսական գիտելիքներ»
հանդեսի խմբագիր

(«ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ամսագիր,
1954 թ. № 2):

